

RECENZJE I PRZEGLĄDY

Paweł BĄK, Małgorzata SIERADZKA, Zdzisław WAWRZYNIAK (red.), *Texte und Translation* (= *Danziger Beiträge zur Germanistik* Bd. 29, hrsg. von Andrzej Kątny). Peter Lang, Frankfurt am Main, 2010, 302 s.

Zbiór *Texte und Translation* to kolejna spośród licznie obecnych na rynku pozycji poświęconych problemom translacji. Książkę wydano wprawdzie w Niemczech i w języku niemieckim, jednak redakcji podjęło się troje przekładoznawców – germanistów z Rzeszowa. Tom zawiera 23 teksty w większości polskich lingwistów i literaturoznawców zajmujących się teorią, praktyką i dydaktyką przekładu. Ogólne refleksje translatologiczne oraz opisy praktycznych przypadków translacyjnych (głównie w układzie polsko-niemieckim) sąsiadują tu z analizami szczególnych zjawisk językowych w ujęciu kontrastywnym, z pośrednim jedynie odniesieniem do przekładu.

Artykuły podzielono na pięć działów: I – Przekład literacki, II – Wielowymiarowość i szczegółowe zjawiska przekładu, III – Teksty fachowe a przekład, IV – Refleksja nad teorią języka i przekładu, V – Dydaktyka i praktyka przekładu oraz tłumaczenie ustne. Zgodnie z tytułem zbioru większość artykułów sytuuje się na styku translatologii i lingwistyki stosowanej. Przedmiot badań stanowią teksty głównie użytkowe: prasowe, reklamowe, prawnicze (czy też ogólniej: fachowe); utwory literackie są w zdecydowanej mniejszości.

W części I Paweł Bąk (*W. Kania auf Deutsch. Zum interlingualen Transfer von Kürze und Prägnanz aus der Übersetzerischen Feder von K. Lipiński*) analizuje niemieckojęzyczne wersje aforyzmów Waldemara Kani. Zakładając, że tzw. inwariantem przekładu aforyzmu powinna być krótkość i zwięzłość, Bąk omawia charakterystyczne zjawiska, na jakich opiera się ten szczególny gatunek z pogranicza literatury i filozofii: paradoks, oksymoron, polisemia. Zdzisław Wawrzyniak (*Texte und Stile*) w oparciu o własne tłumaczenia wierszy N. Sachs, R.M. Rilkego i R. Gernhardta uzasadnia celowość wprowadzenia przekładoznawczej kategorii *idiostylu tekstowego* (*Idiostil des Textes*). Alena Petrova (*Literarische Texte aus translatologischer Sicht*) proponuje lingwistyczno-semiotyczny model analizy porównawczej oryginału i przekładu (stosowany do tekstów literackich) pod kątem takich elementów konstytutywnych utworu, jak m.in.: *sujet*, forma wypowiedzi, dominanta gatunkowa, monologiczność/ dialogiczność, postacie, przestrzeń, narrator, środki fonetyczne, leksyka, izotopie itp. Trudno się oprzeć wrażeniu, że cechy te wybrano dość przypadkowo i dowolnie, poza tym są istotne dla dramatu i prozy, ale nie liryki, nie mają zatem wartości uniwersalnej. Przekonują natomiast wnioski z przeprowadzonego przez autorkę eksperymentu dydaktycznego: profesjonalna

ocena przekładu musi się opierać na porównaniu z oryginałem przy uwzględnieniu kategorii poetyki stosowanej. Tylko taka bowiem, kontrastywna i poetologicznie podbudowana lektura pozwala wyeliminować sądy intuicyjne i subiektywne.

Małgorzata Sieradzka („*Hrabina Cosel. Powieść historyczna*” von J.I. Kraszewski in zwei Übersetzungen ins Deutsche: historisch korrekt, realitätsnah oder leserfreundlich?) na przykładzie dwóch przekładów powieści *Hrabina Cosel* rozważa, jak tłumacze przekazują elementy kultury staropolskiej. Niestety, dobór reprezentatywnych fragmentów oryginału porównywanych z przekładami wydaje się dość słabo umotywowany. Autorka nie udziela też odpowiedzi na postawione w tytule pracy pytanie: który z przekładów oddaje oryginał w sposób „historycznie poprawny”, „bliski rzeczywistości”, a który – w sposób „przyjazny dla czytelnika”. Wnioski sprowadzają się do ogólnej konstatacji, iż żaden z tłumaczy nie stosuje konsekwentnie jednej strategii przekładu (egzotyzacji lub udomowienia). Artykuł Sieradzkiej nasuwa jednak refleksję, której warto by poświęcić osobne studium. Otóż wydaje się, że w powieści Kraszewskiego tłumaczy zachęcił jej wymiar interkulturowy: osadzenie akcji w epoce saskiej, naznaczonej silnymi polsko-niemieckimi kontaktami politycznymi i kulturowymi. Należałoby więc może zapytać: Jakie stereotypy narodowe, wyrastające ze wspólnej historii, uruchamiane są w oryginale, a jakie w przekładach? Jaką wizję epoki przekazuje każdy z tekstów czytelnikom polskim i niemieckim: czy można tu stwierdzić jakieś różnice?

Lucyna Wille (*Der Stellenwert der Übersetzersentscheidung für die Werkinterpretation. Zur deutschen und amerikanischen Fassung des Romans „Andere Lüste” von J. Pilch*) zajmuje się niemieckim i angielskim przekładem powieści J. Pilcha *Inne rozkosze*, wykorzystując pojęcie figury semantycznej – kategorii z pogranicza gramatyki kognitywnej i literaturoznawstwa, wywiedzionej z fenomenologii Ingardena. W nawiązaniu do tzw. szkoły manipulistów autorka zastanawia się, na ile tłumacz, podejmując konkretne decyzje translatorskie, świadomie manipuluje figurami semantycznymi („mentalnym obrazem” oryginału w umyśle odbiorcy przekładu). Wypada jednak zauważyć, że nie wszystkie rozwiązania tekstowe wynikają z suwerennej decyzji tłumacza. Tytuł przekładu dobiera zwykle wydawnictwo (jak w wersji amerykańskiej: *His current woman*, nieadekwatnej wobec treści książki, za to atrakcyjnej rynkowo). Formułując zaś tytuł niemiecki, tłumacz nie miał intencji – jak sugeruje Wille – przedstawić własnej interpretacji oryginału, uwypuklającej konotacje erotyczne; tytuł polski to intertekstualna gra cytatem z Biblii, zatem i tłumacz musiał w tym miejscu sięgnąć do niemieckiego przekładu Księgi Koheleta¹. Słuszny natomiast jest postulat autorki, aby krytykę przekładu traktować jako część komparatystyki literackiej, skupiając uwagę na znaczeniu transformacji figur semantycznych oryginału oraz na znaczeniu tych przekształceń dla recepcji dzieła wśród czytelników obcojęzycznych.

W części II tomu, najobszerniejszej i najbardziej zróżnicowanej tematycznie oraz metodologicznie, Karolina Kęsicka (*Textmodifikationen in der Filmübersetzung. Untersucht am Beispiel der deutschen Synchronfassung von „All Quiet on*

¹ Zwraca na to uwagę sam tłumacz Albrecht Lempp w liście do redaktora serii „Danziger Beiträge zur Germanistik” z 19.06.2011, przekazany mi przez prof. Andrzeja Kątnego.

the Western Front” *L. Milestones*) na przykładzie niemieckiego dubbingu do amerykańskiej ekranizacji powieści Remarque’a celnie i przekonująco pokazuje, jak w nazistowskich Niemczech ocenzone i zmanipulowane tłumaczenie filmu o wymowie pacyfistycznej stało się – paradoksalnie – narzędziem propagandy wojennej. Joanna Kubaszczyk (*Adjektivische Vergleichsbildungen im Polnischen und Deutschen und ihre Übersetzung*) na materiale polskich przekładów powieści E. Jelinek i G. Grassa analizuje sposoby tłumaczenia przymiotnikowych wyrażen porównawczych. Ryszard Lipczuk (*Tautonyme bei der Übersetzung von polnischen Sporttexten ins Deutsche*), przytaczając teksty o tematyce sportowej, omawia tautonimy (tzw. *faux amis* tłumacza) oraz związany z nimi problem natury pragmatycznej: tłumacz musi rozpoznać, które ze słów niemieckich formalnie zbliżonych do wyrazów polskich są rzadko używane lub nacechowane stylistycznie. Anna Małgorzewicz (*Bilder menschlicher Gefühle in der polnischen und deutschen Phraseologie und ihre Übersetzbarkeit, dargestellt am Beispiel der Herz-Metapher in „Pan Tadeusz”*) prezentuje kognitywne podejście do przekładu: konceptualizacja uczuć w każdym języku i kulturze wykazuje własną, nieco odmienną strukturę metaforyczną, co znajduje odzwierciedlenie we frazeologii. Potwierdzeniem są fragmenty *Pana Tadeusza* w trzech przekładach niemieckich, wykorzystujące metaforykę serca, która – jak się okazuje – w języku polskim i niemieckim funkcjonuje podobnie. Skłania to autorkę do postawienia pytania, na ile rozbieżności w konceptualizacji uczuć, stwierdzone między oryginałem a tłumaczeniami, wynikają z indywidualnych wyborów translatorskich, na ile zaś są konsekwencją różnic systemowych.

Tekst Marty Smykały (*Lässt sich Urlaub wie Persil verkaufen? Zu spezifischen Aspekten des Übersetzens von Werbetexten anhand polnischer und österreichischer Reiseprospekte*) poświęcony jest konwencji tekstowym. Znaczne różnice w stylistyce tekstów zachęcających do wypoczynku w Polsce i Austrii wynikają z odmiennych strategii działania instytucji odpowiedzialnych za promocję w obu krajach. Ponadto w Austrii reklama turystyczna ma wieloletnią tradycję, podczas gdy w Polsce dopiero się ona kształtuje, upodabniając się do zachodnioeuropejskich konwencji tekstowych w miarę rozwoju wolnorynkowych mechanizmów funkcjonowania reklamy. Tłumacz, przekładając tekst promocyjny na potrzeby obcojęzycznych turystów, często musi stworzyć nową reklamę, uwzględniającą właśnie konwencję tekstową przyjętą w kulturze odbiorców docelowych.

Artykuły Rafała Szuberta, Janusza Taboraka i Marioli Wierzbickiej dotyczą bardziej polsko-niemieckiej gramatyki kontrastywnej niż samego przekładu. J. Taborak (*Verweiswörter und Textverweismittel*) dokonuje szczegółowej klasyfikacji elementów deiktycznych, funkcjonujących na różnych płaszczyznach tekstu. M. Wierzbicka (*Zu den Besonderheiten von weiterführenden Sätzen im deutsch-polnischen Sprachvergleich*) zestawia specyfikę tzw. zdań rozwijających (pozornie tylko wyrażających relacje temporalne) w języku polskim i niemieckim. R. Szubert (*Zur grammatischen Kategorie des Tempus im deutschen und im polnischen Gesetzestext*) porównuje preferencje w użyciu określonych gramatycznych kategorii czasownika, zauważalne w polskich i niemieckich tekstach prawnych. Zwraca uwagę, iż wyróżnikiem tekstu fachowego bywa nie tylko specyficzna terminologia,

ale też zjawiska gramatyczne. Dla tłumacza płynie stąd wniosek, że warto sięgać do opracowań z zakresu tekstologii kontrastywnej, uwrażliwiających na konwencje formułowania tekstów użytkowych w różnych językach.

W części III Zofia Bilut-Homplewicz (*Produktion, produzieren... und Küchenzettel. Nicht nur zu Fachtermini in der Übersetzung von textlinguistischen Aufsätzen*), wychodząc od konkretnego przypadku translacyjnego (polski przekład prac o lingwistyce tekstu w Niemczech) sygnalizuje kilka problemów praktycznych: jak pogodzić w przekładzie „naukowy” styl tekstu fachowego z indywidualnym stylem autora? Jak tłumaczyć terminy specjalistyczne, które nie mają polskich odpowiedników albo wykorzystują słownictwo potoczne (*Küchenzettel*)? Zenon Weigt (*BGB – Einblick in den Fachtext des Rechts*) dowodzi przydatności tekstów prawnych w nauczaniu języków obcych oraz w dydaktyce przekładu. Sambor Grucza (*Zur Stratifikation von Bedeutungen des Ausdrucks „Fachtext” und ihren Implikationen für die Translatork*) rozważa relacje między językiem fachowym, językiem potocznym a idiolektem w świetle antropocentrycznej teorii języka. Formułuje wnioski i implikacje dla tłumacza tekstów fachowych: komunikacja z zakresu wiedzy specjalistycznej jest skuteczna wtedy, gdy dany tekst jest na tyle jednoznaczny i precyzyjny, że odbiorca może mu przypisać jedno, ściśle określone znaczenie. Zatem i tłumacz musi przede wszystkim rozumieć język specjalistyczny z dziedziny, w której tłumaczy.

W części IV Krzysztof Lipiński (*Textsorte und Translation*) porusza problem hybrydyczności współczesnych tekstów spotykanych w życiu codziennym, których tłumaczenie wymaga wiedzy o pozajęzykowych kontekstach oryginału. Anna Pieczyńska-Sulik (*Zieltext als Zeichen*) w oparciu o Peirce’a, Łotmana i Barthes’a snuje refleksję nad znakowym charakterem tekstu literackiego i jego przekładu oraz nad relacjami semiotycznymi między oryginałem a przekładem: skoro translacja to „nieposkromiona semioza”, to najważniejszy między oryginałem a przekładem jest stosunek ikoniczności, wykluczający dowolność przekładu. Główną kompetencją tłumacza byłaby zatem świadomość semiotyczna, zaś ikoniczność – wytyczną jego działania. Ewa Żebrowska (*Auf dem Wege zur linguistischen Analyse von literarischen Texten*) szkicuje historię wzajemnych relacji lingwistyki i teorii literatury. Dowodzi, że specyfikę tekstu literackiego zawsze – poczynając od Jakobsona – próbowano definiować od strony językoznawczej. Nawet takie wyróżniki literackości, jak fikcjonalność czy estetykę, można ujmować pod kątem lingwistyki; również rola odbiorcy i interpretacji dzieła literackiego to przedmiot zainteresowania pragmatyki języka. Żebrowska pokazuje, jak kolejne próby uchwycenia istoty tekstu artystycznego odzwierciedlają proces poszerzania horyzontów językoznawstwa: od strukturalizmu aż po lingwistykę tekstu umieszczoną w szerokim kontekście kulturowym.

W części V Andrzej Feret (*Überaltert, zeitgemäß, zukunftsweisend? Zum Übersetzen im gegenwärtigen Fremdsprachenunterricht*) stawia sobie za cel dowartościowanie tłumaczenia w dydaktyce języków obcych, która obecnie całkowicie zrezygnowała z ćwiczeń opartych na translacji. Jednak tłumaczenie, rozumiane jako umiejętność pośrednictwa językowego i kulturowego, jest kompetencją waż-

ną we współczesnym świecie. Umiejętnie dobrane ćwiczenia translacyjne uwrażliwiają uczniów na interkulturowość, uczą pracy ze słownikiem, interpretacji tekstu i refleksji nad użyciem języka. Magdalena Jurewicz (*Lachen in gedolmetschten Gesprächen*) dowodzi, że śmiech w tłumaczeniu ustnym może służyć jako parawerbalny środek tworzenia image'u partnerów komunikacji. Tłumacz powinien mieć świadomość, że śmiech w pewnych sytuacjach może być odbierany pozytywnie (wzmacnia poczucie przynależności do grupy) lub negatywnie (zagroza wizerunkowi tłumacza, wprowadza poczucie niepewności). Artykuł pokazuje zatem przydatność ustaleń psychologii dla dydaktyki przekładu. Artur Dariusz Kubacki (*Zum Beruf eines vereidigten Übersetzers in Polen*) pisze o aktualnej sytuacji tłumaczy przysięgłych w Polsce, o statusie prawnym tłumacza i jego odpowiedzialności zawodowej, o wymaganiach egzaminacyjnych, jakie muszą spełnić kandydaci do zawodu. Wskazuje przyczyny, dla których większości chętnych nie udaje się uzyskać stosownych uprawnień. Zygmunt Tęcza (*Errare translatoris est? Übersetzerfehlern auf der Spur*) podejmuje próbę klasyfikacji najczęstszych błędów spotykanych w tłumaczeniach, wynikających z niedostatków kompetencji tłumacza (błędna interpretacja oryginału pod względem leksykalno-semantycznym czy też gramatycznym). Autor wprowadza podział na błędy powstałe w procesie tłumaczenia (*Übersetzungsfehler*) i błędy tłumacza (*Übersetzerfehler*) – rozróżnienie dość dyskusyjne, skoro pomyłki w trakcie czynności tłumaczenia zawsze popełnia dany człowiek. Nie budzi natomiast wątpliwości wniosek praktyczny, że u studentów kierunków translacyjnych należy kształcić nie tylko znajomość języka obcego, ale też kompetencję w zakresie języka ojczystego.

Prezentowany zbiór dokumentuje stan polskiej translatologii uprawianej w ramach germanistyki – przynajmniej pewien jej fragment, gdyż nie jest to obraz kompletny. Nawet jeśli w tomie reprezentowane są różne nurty: kognitywizm (L. Wille, A. Małgorzewicz), semiotyka i strukturalizm (A. Petrova, A. Pieczyńska-Sulik, E. Żebrowska) czy badania interkulturowe (M. Sieradzka, M. Smykała), to dominują artykuły pisane z pozycji językoznawczych. Nie jest to zarzut, ponieważ redaktorzy świadomie przyjęli lingwistykę tekstu za wspólny mianownik artykułów. Mimo to trudno się oprzeć wrażeniu, że badania przekładoznawcze polskich germanistów są rozdrobnione i niejednorodne pod względem metodologicznym. Lektura książki nasuwa też myśl, że lingwistyczne i literaturoznawcze podejście w translatologii – mimo wieloletnich prób integracji – wciąż funkcjonują w dużej mierze obok siebie. Natomiast niewątpliwą zaletą zbioru są walory dydaktyczne poszczególnych artykułów, niejednokrotnie podsuwających pomysły ciekawych ćwiczeń translacyjnych. Praktyczne kształcenie tłumaczy wypowiedzi użytkowych powinno się bowiem opierać na solidnej pracy z tekstem, przy użyciu narzędzi lingwistyki tekstu i językoznawstwa kontrastywnego – takich właśnie, jakie proponuje omawiana książka.

Katarzyna Lukas
Uniwersytet Gdański